

Urška Bratož

Bledolična vsiljivka z Vzhoda: kolera v severozahodni Istri (1830 – 1890)

Založba Annales, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, 2017.

Aktualna pandemija COVID-19 bolesti koja je nakon azijskog kontinenta početkom 2020. s teškim posljedicama zahvatila Europu, osobito sredozemne zemlje – Španjolsku, Italiju i Francusku, promptno je regrutirala njihove (javno)zdravstvene sustave. Istodobno, pokušavajući dokučiti moguće obrasce tijeka i karakter nove pandemije, poraslo je zanimanje javnosti za pandemije zaraznih bolesti koje su u prošlosti, odnoseći brojne ljudske živote, ujedno utjecale na zahvaćena društva, modificirajući tijek i globalne i lokalnih povijesti. Među tim su pandemi-

jama u hrvatskome medijskom prostoru najveće zanimanje izazvale pandemija kuge, osobito ona sredinom 14. stoljeća, nazvana *crna smrt*, te pandemija španjolske gripe čiji je najsmrtonosniji, drugi, val obilježio jesen 1918., ujedno zaključnu godinu Prvoga svjetskoga rata.

Uz pojačano zanimanje javnosti za te zarazne bolesti globalnih razmjera u prošlosti, postrance je ostala pandemija koja je primarno obilježila 19.

stoljeće, ali se pojavljivala i u 20. stoljeću, i koja je sedam puta pustošila kontinentima, pandemija kolere – *nameljivice s Istoka*, kako ju je u naslovu knjige koju ovdje predstavljamo nazvala autorica.

Urška Bratož, znanstvena suradnica na Institutu za povijesne znanosti Znanstveno-istraživačkoga centra Kopar, Slovenija (Inštitut za zgodovinske študije Znanstveno-raziskovalnega središča Koper), svoj je primarni istraživački fokus usmjerila istraživanju društvenih aspekata zaraznih bolesti. U tu je svrhu istraživala i epidemije kolere u razdoblju od 1830. do 1890. u sjeverozapadnoj Istri i bližoj okolici, tada teritoriju Austrijskog primorja. Zanimalo ju je ustanoviti kakav su utjecaj na tadašnje društvo imale epidemije kolere i to na primjeru dvaju gradova, Kopra i Trsta, te njihovih prigradskih naselja čije je stanovništvo svakodnevno k njima gravitiralo, radeći i/ili nudeći ondje vlastite proizvode. Primarno predstavljeno u autoričinoj doktorskoj disertaciji, istraživanje je, poslije dopunjeno novim spoznajama, ukoričeno u ovoj monografiji.

Pri istraživanju kolere, kako autorica ističe u Uvodu, epidemijama na tome području pristupa multidisciplinarno i analizira ih iz perspektive povijesne demografije i društvene povijesti te povijesno-medicinske perspektive.

Knjiga u prvim poglavljima, uz opći pregled historiografije zaraznih bolesti, donosi raspravu o etimologiji kolere na slovenskome govornom području koje, uz ostalo, odražava i kolektivno sjećanje na pošast ranijih stoljeća – kugu, ali reflektira i onodobna poimanja zdravlja te načina širenja i prijenosa zaraznih bolesti. Ova posljednja problematika predstavljena je u više poglavlja knjige, čime je moguće pratiti evoluciju znanstvenog razumijevanja etiologije kolere u 19. stoljeću od prevage zagovornika antikontagonističke teorije u prvoj polovici stoljeća do razvoja bakteriologije i Kochovih postulata krajem istoga stoljeća.

Prateći sedam epidemija na širem koparskom području te na području Trsta i njegove okolice, knjiga donosi brojne uvide u socijalnu strukturu stanovništva, pri čemu ne postoji samo razlika između gradova i ruralnih naselja uokolo njih, već je ona prisutna i među samim gradskim četvrtima. U razdoblju epidemija te se razlike još dodatno ističu i poprimaju nova značenja. Tako će od kolere, primjerice u Kopru, obolijevati češće stanovnici siromašnijih četvrti, a može se pratiti i povezanost obolijevanja ovisno o zanimanju oboljelih. U Trstu će, primjerice, među onima koji su najčešće obolijevali od kolere biti pomorci, težaci u lukama ili pak služinsko osoblje. Dnevne migracije i ekonomska ovisnost prigrada, prvenstveno o Trstu, tada značajnoj luci,

ali u to vrijeme i vojnom čvorištu, utjecala je na širenje zaraze iz grada prema selu. Razmjere oboljelih i umrlih od kolere moguće je, uz popis liječničkog osoblja angažiranog u suzbijanju pojedinih epidemija u Trstu, pratiti i pomoću više tabličnih priloga na kraju knjige.

Posebnu vrijednost pružaju opisi društvenih praksi i običaja u vrijeme epidemija kolera ili u vremenu između njih, ocrtavajući tako povijest utjecaja koje je zaraza imala na svakodnevni život različitih društvenih slojeva na kolerom zahvaćenome području. Predstavljene socijalne razlike upotpunjene su opisom kontrasta mentaliteta stanovništva grada nasuprot mentalitetu stanovništva ruralnog okružja u percepciji zdravlja, bolesti i smrti ili pak važnosti koja je pridavana osobnoj higijeni. Informacije o nadolazećoj epidemiji ili njezino izbijanje potaknuli su kolektivne strahove, a oni traženje dežurnog krivca. Za širenje epidemije okrivljavani su siromašni sugrađani, skitnice, Romi ili stranci. Odnos prema siromašnim pripadnicima društva bio je ambivalentan – mogli su biti stigmatizirani kao nositelji i širitelji zaraze, ali je zajednica istodobno, potpomažući svoje najsiromašnije članove, smatrala da će time izbjeći izbijanje epidemije. Kao što u nastavku ističe autorica, i religija je u vrijeme epidemije imala značajnu ulogu u obrani od zaraze, osobito u naseljima izvan gradova. Osim toga, svećenici u prigradskim župama uživali su veće povjerenje među župljanima nego liječnici te su mogli više utjecati na zajednicu kako bi se pridržavala protuepidemijskih mjera ili pak mijenjala odnos prema osobnoj higijeni, preduvjetu preventivnog djelovanja. Autorica u posebnom poglavlju tematizira poziciju liječnika 19. stoljeća, osobito njegovu ulogu u provedbi javnozdravstvenih mjera pri izbijanju epidemija. Posebno poglavlje posvećeno je pitanju uspješnosti provedbe zdravstvenih kordona, karantena i djelovanju lazareta. Ne izostaje ni osvrt na zdravstveno zakonodavstvo tadašnje monarhije, koje donošenjem 1870. prvoga zakona na državnoj razini, kojim je regulirana organizacija javnozdravstvene službe, doživljava punu afirmaciju. Pojava javnozdravstvenog zakonodavstva i s njime propisanih mjera bila je ključna u borbi protiv zaraze i predstavljala je temelj primjerenije organizacije zdravstvene skrbi.

Knjiga je nastala, čemu svjedoči i opsežna bibliografija, na temelju istraživanja bogatoga povijesnog gradiva koje s jedne strane obuhvaća izvornu arhivsku građu koja se čuva u Pokrajinskom arhivu u Kopru (Pokrajinski arhiv Koper), odnosno Državnom arhivu u Trstu (Archivio di Stato di Trieste), a s druge uključuje dnevne tiskovine na slovenskom i talijanskom jeziku te različite stručne publikacije, od službenih statističkih izvješća, uključujući primjerice ona o broju zaraženih i preminulih, do medicinsko-higijenskih

priručnika i preporuka, odnosno javnozdravstvenih mjera koje su trebale prevenirati i ograničiti te na kraju suzbiti epidemiju na koparsko/tršćansko-me širem području.

Na nedavno održanom *online* znanstvenom skupu *Vsakdanje življenje v času epidemije – Nove izkušnje, etnografija in refleksija*¹ u povodu aktualne pandemije, u raspravi je istaknuta važnost multidisciplinarnog pristupa u istraživanju ove pandemije. Povod tome bilo je opažanje aktualne prevage javnozdravstvenog, medicinskog diskursa u javnom prostoru, na štetu antropološkoga. Možda je važnost uključivanja takvoga, multidisciplinarnoga pristupa najbolje opisana u izjavi jednoga od sudionika kako svaka epidemija utječe na društvo, ali i društvo utječe na epidemiju.

Kojim će se modusom odvijati istraživanja današnje pandemije, njezina utjecaja na društvo i obrnutoga procesa, pokazat će vrijeme. Da je multidisciplinarni pristup, kada promišljamo pandemije prošlosti moguć, dapače potreban, a da pritom rezultat minuciozne znanstvene analize može biti itekako uspješan te istodobno pretočen u lako čitljivo štivo, dokaz je predstavljena knjiga. Za širi doseg čitalačke publike, kojoj slovenski jezik nije blizak, bilo bi iznimno dragocjeno da u budućnosti ova kvalitetna monografija doživi svoje izdanje i na nekom od stranih jezika.

Robert Doričić

¹ *Online* znanstveni skup *Vsakdanje življenje v času epidemije – Nove izkušnje, etnografija in refleksiji* održan je 19. svibnja ove godine u organizaciji Odjela za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani (Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani). Na njemu su sudjelovali znanstvenici iz Slovenije, Hrvatske i Srbije. Organizatori su u pozivu istaknuli kako je cilj ovoga *ad hoc* skupa o društvenim dimenzijama epidemije u svakodnevnom životu započeti raspravu u etnologiji i antropologiji, osobito u kontekstu opažanja i preliminarnih razmišljanja, o tome kako se svakodnevica, prakse i društveni identitet i odnosi mijenjaju zbog epidemije i s njom povezanih državnih i međunarodnih protuepidemijskih mjera.